

KÖNYVTÁRTERVEZÉS OKTATÁSA KÖNYVTÁRSZAKOS HALLGATÓKNAK

Hans H. Wellisch

College of Library and Information Services,
University of Maryland, USA

Egy elismert amerikai könyvtárosképző intézmény könyvtártudományi diplomával rendelkező hallgatóitól jövő munkaadók gyakran feltételezik, hogy legalább érintőleges ismeretek vannak a könyvtártervezés alapvető tudnivalóiról, hogy képesek lesznek segítséget nyújtani egy könyvtár tervezéséhez, s együttműködnek majd az építésszel, sőt akár ők maguk is vállalják majd egy olyan kisebb könyvtár tervezését, mely nem indokolja egy hivatásos építész felkérését. Sajnos, sok könyvtárszakos hallgatónak nem áll módjában ilyen ismereteket szerezni, mivel csak néhány amerikai képző intézmény indít könyvtártervezési kurzust. Még azok is, amelyek erre vállalkoztak, a múltban csak nagy, vagy legjobb esetben közepes méretű főiskolai és egyetemi könyvtárak tervezésére helyezték a hangsúlyt, egyszerűen azért, mert nagy egyetemeken keretében működtek és saját könyvtáraik szolgáltattak modellt. Körülbelül egy évtizeddel ezelőttig még a közművelődési és szakkönyvtárak tervezésére vonatkozó tankönyvek is hiányoztak és a legáltalánosabban használt tankönyv kizárólag a nagy egyetemi könyvtárak tervezésével foglalkozott, mégpedig az ötvenes és hatvanas évek gyakorlatának megfelelően. [1] Azóta számos jó kézikönyv jelent meg a közművelődési könyvtárak tervezéséről [2-4] és a tervezés olyan speciális vonatkozásairól is, mint a belsőépítészeti tervezés, [5-6] a jelek és feliratok rendszere [7,8], a biztonság [9] vagy a könyvtár hozzáférhetősége mozgássérült emberek számára [10]. A könyvtárosképző intézetek könyvtártervezési kurzusai már ezekre és más forrásokra támaszkodhatnak a közművelődési, az iskolai és a szakkönyvtárak tervezési problémáinak oktatásánál. Mindez jótékony hatással volt az újonnan végzett könyvtári diplomásokra, akiket ha nem is lehetett a diploma után

rögtön megbízni egy egyetemi vagy egy főiskolai könyvtár tervezésével, de első feladatként meg lehetett bízni őket például egy közművelődési könyvtár új audiovizuális részlegének megtervezésével, vagy egy szakkönyvtár terveinek és berendezésének kialakításával mondjuk egy vállalat épületének az alagsorában vagy legfelső emeletén, vagy egy használaton kívüli épület fiókkönyvtárrá alakításával stb.

A Marylandi Egyetem (College Park, Washington D.C. egyik elővárosa) könyvtár- és tájékoztatótudományi szakán az első könyvtártervezési kurzust 1979-ben indították, melyet azóta évente meghirdetnek, körülbelül 12 hallgató számára. A kurzus kezdettől fogva a fent vázolt célokra koncentrált: arra felkészíteni a hallgatókat, hogy hatékonyan tudjanak együttműködni az építésszel kis és közepes méretű könyvtárak, könyvtári részlegek tervezésénél, vagy korábban más célokra használt épületeket önállóan átalakítani ilyen könyvtárakká.

A tanterv

A kurzus egy bevezetővel kezdődik az építész általános kérdéseiről és alapelveiről, ezt követi a könyvtáráépületek történeti áttekintése az ókortól napjainkig. A hangsúly a könyvtáráépületek céljainak és funkcióinak változásán van és azon, hogy ezek a változások miként nyernek kifejezést az építészeti struktúrákban, az alaprajzokban, a könyvek és egyéb anyagok raktározását szolgáló tervekben, a megőrzést és a bemutatást célzó megoldásokban, és végül napjainkban azokban a mai szolgáltatásokban, amelyekben a könyvtárhasználók és a könyvtárt fenntartó közösségek részesülnek. A kurzusnak ez a része mindenekelőtt jellegzetes európai és ameri-

kai könyvtárak külsőjéről és belsőjéről készített diafelvételek bemutatásán alapul.

A következőkben megvizsgálják minden modern könyvtártípus funkcióit és használói szükségleteit, kiindulva a társadalmi, gazdasági, oktatási és kulturális tényezőkből, különös tekintettel a gyűjtemény, a személyzet, a könyvtárhasználók, valamint az épület és berendezései között érvényesülő kölcsönhatásra. Ezt követi a tervező csoport (vagy építési bizottság) és egyes tagjai (köztük a könyvtáros) szerepének tanulmányozása, a megfelelő építésmérnök és — ha szükséges — a könyvtári tanácsadó kiválasztása szempontjainak megvitatása. Ez vezet az építész és a könyvtáros — mint a beruházó fő képviselői — közötti kapcsolat és együttműködés áttekintéséhez. A hallgatók megismerkednek az építész munkájával és azzal, hogy ő mit vár a könyvtárostól (a következmények körvonalazása, az építési szakmai program kidolgozása).

Annak érdekében, hogy a hallgatókat felkészítsék a tervezés technikai vonatkozásaira, ebben a szakaszban ismertetik meg őket a tervrajzok és modellek használatával és azzal, miképpen kell szakszerűen előadni az építész számára szükséges adatokat és kívánalmakat. A fentiek elsajátíttatásához sok grafikus segédeszközt használnak, bemutatják a bútorzat és felszerelés felmérésének alapszabályait és sablonokkal segítik egyszerű alaprajzi vázlatok elkészítését. A kurzusnak ebben a szakaszában a hallgatók figyelmét felhívják arra, hogy a jövőben sokszor adódhat olyan helyzet, amikor nem számíthatnak egy másik szakember szolgálataira, hanem nekik maguknak kell majd az építész szerepét betölteniük, különösen kis munkálatok esetében.

Részletesen foglalkoznak a közművelődési, az iskolai és a szakkönyvtárak tervezésének sajátosságaival, ezt követően egy-egy meglévő épület könyvtári célokra való átalakítása mellett és ellen szóló érveket vitatják meg hosszasan. Itt nemcsak a tervezés és rendbehozatal technikai vonatkozásai nyerneek hangsúlyt, hanem a költséghatékonyság és az átalakítás politikai és társadalmi következményei is. Ez utóbbinak kapcsán világossá válik, hogy a presztizs, a hagyomány, vagy akár a nosztalgia ugyancsak döntéshozatali tényező, még ha nem is olyan szigorúan szakmai szempontok, mint az igény, a használhatóság és a hatékonyság.

A szakmai építési program

Annak érdekében, hogy a hallgatók el tudják majd készíteni a vizsgafeladatot, amely egy szakmai építési program megtervezéséből áll (erről később részletesen szó lesz), megismerkednek a lakossági

információs igények elemzésének alapjaival (népeségstatisztikai adatok gyűjtése, a lakosok igényei, speciális szolgáltatások az időseknek, a mozgássérülteknek vagy egyéb speciális használói csoportoknak), a különféle könyvtártípusok térigényével, a különböző dokumentumok elhelyezési szabványai-val, a forgalomszabályozás eljárásaival, a moduláris tervezéssel. A hallgatók ebben a szakaszban feladatul kapják egy kis (fiktív) könyvtár belső elrendezésének újratervelését. Az eredményt a kurzus résztvevői megvitatják, kiemelve a jó és a rossz megoldásokat, a tervezési hibákat, az alternatív megoldásokat.

Eközben előadások (amelyeket a hallgatók dolgozatai egészítenek ki) hangzanak el a belső tervezésről a polcokról és egyéb tárolási berendezésekről, a bútorzat megválasztásáról, a padlóburkolatról, a világításról, a fűtésről, a szellőzésről és a légkondicionálásról, az energia takarékos felhasználásáról, az eligazító jelzésekről (erre az eddig nagyon elhanyagolt területre most egyre több figyelem fordul) és a mozgássérültek speciális szolgálatáról (az épület akadálytalan megközelítése és a közlekedés az épületen belül, különös tekintettel a régi épületekre; speciális asztalok; a telefonokhoz, mosdókhoz való hozzáférhetőség stb.). A foglalkozásokra való felkészülés során a hallgatók tanulmányozzák a szakirodalmat (a kurzus elején részletes jelgyűjteményt kapnak az ajánlott irodalomról), felkeresik a helyi könyvtárakat, és tájékozódnak a gyártóknál és kereskedőknél, akik gyakran katalógusokban mutatják be a választékukat és közlik az árakat. A hallgatók beszámolóik során gyakran vesznek igénybe audiovizuális anyagokat illusztrációként egy-egy beszámoló általában három vagy négy csoportos foglalkozást vesz igénybe.

Egyéb tervezési részkérdések

A kurzus utolsó szakaszában olyan témák szerepelnek, mint a könyvtárbiztonság (tűz- vagy vízkár megelőzése, lopásgátló berendezések, a vandalizmus megelőzése), a könyvtár-költöztetés (akár házban belül, akár egyik helyről a másikra) és végül a pénzügyek (finanszírozás, szerződések, ajánlatok, az építés ellenőrzése). Ezeket a sok esetben meghívott szakértők közreműködésével vitatják meg. Könyvtárépítési tanácsadó szakembereket is meghívunk, hogy a hallgatók megismerjék közvetítő szerepüket a tervezési csoport és az építésmérnök között.

Helyszíni látogatások

Legalább három alkalommal keresnek fel tanulmányi céllal könyvtárépületeket. Szerencsére Washington környéke bővelkedik minden típusú és méretű könyvtárban, melyek közül sok átalakított, vagy felújított épületben helyezkedik el, és így bőven adódik alkalom a jó és innovatív tervezés bemutatására csakúgy, mint a tervezési hibák szemléltetésére. Különösen hasznos a könyvtáros beszámolója az építés történetéről, az építéssel való sikeres vagy sikertelen együttműködésről és arról, hogy az épületet mennyire sikerült olyanná tenni, amilyenre ő, vagy az építész megálmodta. Ezek a látogatások a kurzus fénypontjai, a hallgatók mindig nagy örömmel vesznek részt rajtuk, mivel olyan értékes tapasztalatokhoz jutnak, amelyeket az órákon nem kaphatnak meg.

A vizsgafeladat

Ahogy arról már korábban szó esett, minden hallgató köteles egy építési programot kidolgozni vagy egy meglévő könyvtár felújítására, ill. kibővítésére, vagy egy képzeletbeli könyvtár megépítésére (ez utóbbi a legtöbb esetben kis iskolai vagy szakkönyvtár). A kurzus végére az egész osztály részletesen megvitat minden tervet. Ez nemcsak hasznos pedagógiai módszer, hanem a hallgatókat egyúttal felkészíti az igazi tervezési feladatok megoldására.

A könyvtártervezési kurzus tervezése és oktatása

Az itt bemutatott kurzus bevezetése óta nagyon népszerű, és a hallgatók kivétel nélkül a legérdekeltebb és legértékesebb kurzusok közé sorolják. Sikeres megtervezését az tette lehetővé, hogy a könyvtáros, az építész, a településfejlesztő, a közigazgatási és más szakértők tapasztalataira egyaránt építettek. Fel lehet tenni a kérdést, nem lenne-e jobb, ha egy ilyen kurzust egy építészmérnök vezetne, s nem egy könyvtáros. De minden valószínűség szerint kedvezőbb, ha egy könyvtárosképző intézmény oktatója tervezi és vezeti a kurzust, mint egy építészmérnöki tanszék egyik tagja, vagy egy tervező vállalat képviselője. Ugyanakkor ezeket a szakértőket természetesen be kell vonni a tervezésbe és a kurzus bizonyos szakaszaiban az oktatásba is. Az építészmérnököket szükségszerűen általában készítik fel a tervezés és kivitelezés problémáira, éppen azért, hogy eleget tudjanak tenni a különféle megbízásoknak. Ennek a kurzusnak azonban nagyon speciális célja van (a könyvtárosok bevezetése a könyvtáré-

pületek tervezésének tudnivalóiba), ezért az általános irányításnak egy olyan személy kezében kell lennie, aki kellőképpen tisztában van a könyvtárak sajátos igényeivel. A közművelődési, az iskolai és a szakkönyvtárak manapság oly lényeges változásokon mennek keresztül a mikroszámítógépek és a videodokumentumok növekvő szerepe jóvoltából (és az egyéb audiovizuális hordozók, különösen a mozik használatának valószínű csökkenése következtében), amelyek kihatnak az épület tervezésére és rendszerére is. [11] A könyvtárosok tudatában vannak az információforrások és az igények eme változásának, a könyvtári felügyelő bizottságok és az általuk alkalmazott építészek viszont lehet, hogy még mindig a tegnapi könyvtárban dolgoznak. Ez egy további érv amellett, hogy a jövő könyvtárosait képző könyvtártervezési kurzust inkább bizzuk egy könyvtárosra, mint egy építészre.

Hivatkozások

1. METCALF, K.: Planning academic and research library buildings. New York, McGraw-Hill, 1965.
2. LUSHINGTON, N. — MILLS, W.N.: Libraries designed for users: a planning handbook. Hamden, CT, Shoestring Press, 1979.
3. COHEN, A. — COHEN, E.: Designing and space planning for libraries: a behavioral guide. New York, Bowker, 1979.
4. THOMPSON, G.: Planning and design of library buildings. New York, Van Nostrand-Reinhold, 1977.
5. DRAPER, J. — BROOKS, J.: Interior design for libraries. Chicago, American Library Association, 1979.
6. FUHLROOT, R. — DEWE, M.: Library interior layout and design. Munich, Saur, 1982. (IFLA Publication 24.)
7. REYNOLDS, L. — BARRETT, S.: Signs and guiding for libraries. London, Bingley, 1981.
8. POLLET, D. — HASKELL, P.C.: Sign system for libraries. New York, Bowker, 1979.
9. LINCOLN, A.J.: Crime in the library: a study of patterns, impact and security. New York, Bowker, 1984.
10. Planning barrier-free libraries: a guide for renovation and construction of libraries serving blind and physically handicapped readers. Washington, D.C., National Library Service for the Blind and Physically Handicapped, 1981.
11. COHEN, E. — COHEN, A.: Automation space management, and productivity: a guide for libraries. New York, Bowker, 1982.

Fordította: Keleti András

WELLISCH, H. H.: Könyvtártervezés oktatása könyvtárszakos hallgatóknak

Korábban az amerikai egyetemi könyvtárosképzésben a könyvtártervezést vagy elavultnak, vagy egyáltalán nem oktatták. Újabban erre több gondot fordítanak. Az University of Maryland (College Park) 1979-ben iktatta tanrendjébe a könyvtártervező kurzust. Tematikája: bevezetés, történelmi áttekintés, könyvtártípusok és könyvtári funkciók, felhasználói igények, a könyvtári konzultáns feladatai, gyakorlati készségek, az egyes könyvtártípusok speciális követelményei, régi épületek adaptálása, a politikai-társadalmi tényezők figyelembevétele. A kurzus igen népszerű. Az előadásokat és foglalkozásokat könyvtáros oktatók tartják. Az építészeket, tervezőket pénzügyi szakembereket konzultációkra veszik igénybe, mivel az a tapasztalat, hogy ők hajlamosak a tényleges könyvtári modelljeiből kiindulni.

* * *

ВЕЛЛИШ, Х. Х.: Обучение слушателей библиотечных факультетов проектированию библиотек

В бывшие годы на библиотечных факультетах проектирование библиотек обучали устаревшими методами, или же не обучали вовсе. Теперь этому уделяется больше внимания. В University of Maryland (College Park) курс проектирования библиотек был введен в 1979 году. Тематика курса: введение, исторический обзор, типы и функции библиотек, требования потребителей, задачи библиотечного консультанта, практические навыки, специальные требования отдельных типов библиотек, адаптация старых зданий, учет общественно-политических факторов. Читают лекции и проводят занятия преподаватели-библиотекари. Для консультаций приглашают строителей, проектировщиков, финансовых специалистов, так как опыт показывает, что они более умеют исходить из моделей вчерашних библиотек.

* * *

WELLISCH, H.H.: Teaching library planning to library students

At The College of Library and Information Services (CLIS) of the University of Maryland a course of library planning was introduced in 1979 and has been offered annually since to classes of about a dozen students. The course concentrated on the goals to train students in effective cooperation with architects when planning small to medium sized facilities, as well as in the rehabilitation, conversion or adaptation of buildings formerly used for other purposes. The topics and the experiences of this course are overviewed.

* * *

WELLISCH, H. H.: Die Planung von Bibliotheken im Unterricht der Studenten der Bibliotheks-Hochschulen.

Bisher wurde im Rahmen der bibliothekarischen Bildung der Universitäten Amerikas die Planung von Bibliotheksgebäuden überhaupt nicht, oder nur auf eine bereits überholte Weise vorgetragen. Neuerdings wird dem Thema mehr Sorgfalt gewidmet. Die University of Maryland (College Park) hat im Jahre 1979 den Kurs für Bibliotheksplanung in ihren Lehrplan aufgenommen. Thematik: Einleitung, historischer Überblick, Bibliothekstypen und Bibliotheks-funktionen, Nutzeransprüche, Aufgaben der Bibliothekskonsulenten, praktische Fertigkeiten, spezielle Anforderungen der einzelnen Bibliothekstypen, Adaptation alter Gebäude, Berücksichtigung der politischen und gesellschaftlichen Faktoren. Der Kurs ist sehr beliebt. Die Vorträge und praktischen Übungen werden von Lehrern der Bibliothekswissenschaft gehalten. Die Architekten, Finanzexperten werden in Konsultationen in Anspruch genommen, da sie erfahrungsgemäss dazu neigen, aus den Bibliotheksmodellen der Zeit von Gestern auszugehen.

* * *